

OILADA TARBIYAVIY YONDASHUVLARNING BOLA PSIXIKASIGA SALBIY TA'SIRLARI

Raxmatjonov J
Saidov D
Shodiyorov Z

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti talabalari:

Yosh avlodni tarbiyalash vazifalarini amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz"
Shavkat.Mirziyoyev

Anotatsiya: *Ushbu maqola oilada tarbiyaviy yondashuvlarning bola shaxsining rivojlanishiga ta'sir etuvchi salbiy omillar hamda tarbiyaning shaxs kamolotiga ta'siri haqida bo'lib. Oilada shunday vaziyatlar bo'ladiki, ota-ona va farzandlar qaysi yosh davrida bo'lishidan qat'iy nazar o'z farzandlari nimani istashlarini hisobga olmaydilar. Buning oqibatida kelishmovchiliklar yuzaga keladi. Bu esa tarbiya jarayoning ota-onalar uchun yanada qiyinlashib, murakkablashib borishga sabab bo'ladi, bugungi kundagi asosiy e'tiborimizni qaratayotgan oila tarbiyasidagi obyektiv va subyektiv omillar haqida bahs yuritadi.*

Kalit so'zlar: *Tarbiya, giperprotektsiya, o'ta kuchli axloqiy ma'suliyat, oilaviy diskriminatsiya, ziddiyatli tarbiya*

Oila tarbiyasi — oilada farzandlarning ota-ona yoki ularni o'rnini bosuvchi shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan, farzandlar kamolida muhim ahamiyat kasb etadigan jarayon hisoblanadi. Yosh avlodning har tomonlama kamolga erishishida oila tarbiyasi muhim o'rin tutadi. Oilaning moddiy ta'minoti, farovonligi, oila budjetining mavjud holati, undan oqilona foydalanish borasidagi tajriba, sog'lom ruhiy muhitning barqarorligi va hokazolar obyektiv omillar sirasiga kirsa, oiladagi shaxslararo do'stona munosabatlar, oila a'zolarining fiziologik, psixologik, ma'naviy jihatdan komillikka yetganligi, ularning qiziqishi va ehtiyojlari o'rtasidagi mutanosiblik, oilaviy turmushni tartibga solish borasidagi o'zaro moddiy ko'mak, hamkorlik, birlik tamoyillariga tayanish kabilar subyektiv omillar sirasiga kiradi. Hozirgi shiddat bilan taraqqiy etayotgan mamlakatimizning qay darajada yuksalishi, o'sib kelayotgan yosh avlodning ta'lim tarbiyasiga bevosita bog'liq sanaladi. Shaxsning kamolga yetishida nasl-irsiyat, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya asosiy ro'lni egallaydi.

Oila tarbiyasida doimiy tarbiyaviy ta'sirchan kuch — oilada ruhiy xotirjamlik, samimiy munosabat zanjiri, ota-ona obro'sining yuqori bo'lishi, bolalarga talab qo'yishda oila kattalari o'rtasidagi birlikning saqlanishi, bola shaxsini mehnatga tarbiyalashga alohida e'tibor berish, bolani sevish va izzatini joyiga qo'yish, oilada qat'iy rejim va kun tartibini o'rnatish, bolaning yosh va individual xususiyatlarini

hisobga olish, boladagi o'zgarishlarni kuzatib borish, undagi mustaqillikka intilish va tashabbuskorlik sifatlarini qo'llab-quvvatlash va hokazolar. Giperproteksiya - ota-ona tomonidan bola shaxsining barcha xohish va ehtiyojlarini ko'r-ko'rona, tanqid va mulohazasiz qondirishga intilish; bolani har qanday qiyinchiliklar va to'siqlardan himoya qilish, uning barcha istaklarini joyida bajo keltirish, erkalatish, oddiy yutuqlaridan quvonish, xatolarini e'tiborga olmaslik va to'g'irlamaslikka qaratilgan harakatlar yig'indisidir. Farzandi uchun "barchasini muhayyo qiladiganlar" odatda o'zlari bilmagan holda ularga yomonlik qilayotganliklarini sezmaydilar, natijada bola kelajakda barcha turdagi mehnat faoliyatini rad etishga intilish, ko'pchilikning ichida o'zgalar fikrini eshitnaslik va o'zini ustun qo'yish, hayotning past-balandliklarida o'zini nochor his etadigan, tantiq, erka bo'lib o'sadi. Ayniqsa, bola o'smirlik yoshiga yetganda, erka, tantiq bo'lgani uchun do'stlari va tengqurlari davrasida ham hamma xohishlari qondirilishini istaydigan, liderlikka intiluvchanligini namoyon etgisi keladigan, lekin psixologik jihatdan, aslida unda bunday sifatlar mavjud bo'lmaydi. Gap shundaki, bunday holatlarda ota-ona zurriyodi timsolida ilgari o'z hayot tajribasida erisholmagan armonlarini ro'yobga chiqargisi keladi, ularning tarbiya uslublari aynan shunga qaratilgan bo'ladi, lekin bola ko'p jihatdan nochor ekanligini keyinchalik ijtimoiy muhitning turli vaziyatlariga tushganida his eta boshlaydi. G'amho'rlikdan tub ma'noda farq qiladigan giperproteksiya - bunda erkalatishdan ko'ra oiladagi katta shaxslar tomonidan bola shaxsining har bir yurgan qadami va xatti-harakatini nazoratga olish orqali unga e'tibor berish nazarda tutiladi. Shuning uchun bu tarbiya uslubida turli xil ta'qiqlar va to'siqlar ota-ona tomonidan takror aytiladigan „mumkin emas“ kabi iboralarning bisyorligi bilan namoyon bo'ladi. Bunday sharoitda voyaga yetgan bola odatda shaxsiy fikr va dunyo qarashsiz, mustaqil qarorlar chiqarishda doimo kattalar yordamiga muhtoj bo'ladi va xarakter jihatdan salga jahli chiqadigan va doimiy norozi holdagi kayfiyatning hamrohligi, chunki u doimiy nazoratga, o'zgalarning qarorlari asosida harakat qilishga odatlanadi: onasisiz dars tayyorlay olmaydigan, otasisiz ko'chaga chiqmaydigan, barcha ishlarida kattalarning doimiy aralashuviga muhtoj bo'ladi.

O'ta kuchli axloqiy mas'uliyat - bunda ota-ona tomonidan bolaga nisbatan talablar darajasi yuqori bo'ladi, lekin uning asl xohish-istaklari, ehtiyojlari unchalik e'tiborga olinmaydi. Ota-ona bolasining kelajagini puxta qilishni o'ylab, uning yurish-turishi uchun o'zlarini mas'ul deb his qilgan holda, shaxsiy tasavvuridagi insonni yaratishga,

shaxsni shakllantirishga urinadilar, ba'zan nazorat ostida bolaning yoshi, aqliy yoki jismoniy imkoniyatlariga zid talablar, topshiriqlar ham berilaveradi. Masalan, "sen to'ng'ich farzandsan, ukalaringga sen qarashing kerak, bu ishlarni mustaqil qilishing kerak", kabi bir qator aslida ota-onaning vazifasiga kiruvchi ma'suliyatni bola shaxsiga yuklashdir.

Oilaviy diskriminatsiya- farzand shaxsini tarbiyalashda unga doimiy ravishdagi namuna sifatidagi shaxslarni qayta-qayta ta'kidlab ko'rsatish orqali bola ongini aka-ukasi, opa-singlisi yoki ko'rsatilayotgan shaxsga nisbatan adovat ruhida tarbiyalashdir.

Tarbiyaning bu kabi ko'rinishida bola shaxsining menini inobatga olmaslik va buning natijasida Bolani doimiy stress keyinchalik esa dipressiya holatigacham olib borishim mumkin.

XULOSA

Oilaviy tarbiyaning yana bir shakli - ziddiyatli tarbiya. Bunda oila a'zolarining har biri bitta bolaga nisbatan turlicha tarbiya uslublarini qo'llaydi, masalan, otasi o'ta qattiqqo'l, ona o'ta mehribon, yoki ota-onalar bolaning xulqini juda nazorat qilib, mas'uliyat bilan uning axloqiy tarbiyasi bilan shug'ullalanadi, buvilari esa aksincha, uni erkalatib, izdan chiqib ketishini - "hali yosh, katta bo'lganda o'zi yaxshi bo'lib ketadi", qabilida ma'qullayveradi. Bunday beqaror tarbiya uslublarini E.Eydemiller, V.Yustitskiy, N.Leongardlar o'rganib, uning oqibatida bolada salbiy xarakter xususiyatlari, masalan, qaysarlik, obro'li shaxslarning tazyiqini noto'g'ri baholash kabilar shakllanishini isbotlaganlar. Ota-onalar tarbiyadagi beqarorlikning oqibatlarini tasavvur qilsalarda, uning oldini olishni bilmaydi. Ko'pincha bu - bolalikka xos sifatlar ekanligi fikri ularni tinchlantiradi. Aksariyat ota-onalar bolasini yo'qotib qo'yish yoki uning ko'ngli qolishidan qo'rqib ham noto'g'ri tarbiya yo'llarini tutadi. Shuning uchun oilaviy tarbiya o'ta murakkab jarayon bo'lib, unda ota-onalar oldindan psixologik jihatdan tayyor bo'lishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.Xojaev va boshqalar. " Pedagogika asoslari " Toshkent, "TDIU" 2003yil.
2. Z.Mavlonova va boshqalar. " Pedagogika " Toshkent 2003 yil.
3. V.F. Matveyev. Meditsina psixologiyasi, etikasi va deontologiyasi asoslari. T., Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 1991.
4. A.I. Shcherbakov. Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiyadan praktikum. T., "O'qituvchi", 1991.
5. H. Uzoqov, E. G'oziyev, A. Tojiyev. Oila etikasi va psixologiyasi. T., "O'qituvchi", 1992.
6. Sh. A. Murtalibov. Psixiatriyadan ma'lumotnoma. T., 1993. 16. E. G'oziyev. Psixologiya. T., "O'qituvchi", 1994.
7. Sh. Sh. Shomansurov. Asab va ruhiy kasalliklar. T., 1995.